

Aansprakelijkheid in bos en natuur

Een wegwijzer voor eigenaren
en beheerders

verboden toegang
in verband met
gevaar voor
vallende takken

Inhoud

Inleiding	3
Aansprakelijkheid	4
Aansprakelijkheid en zorgplicht per geval bekeken	5
Werkgeversaansprakelijkheid	19
Verzekering tegen aansprakelijkheid	22
Checklist aansprakelijkheidsrisico	24
Zorgplicht in trefwoorden	28
Protocollen	29

Aansprakelijkheid in bos en natuur

Een wegwijzer voor eigenaren, beheerders en bosaannemers

Auteurs: mr. C.L. Kuipers & mr. M.F. Smal, Brunel Legal BV

Aanvullingen en eindredactie: Bosschap

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke ander wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De tekst van deze brochure is opgesteld naar de stand van wetgeving en rechtspraak per 1 juli 2010. Hoewel aan de inhoud van deze brochure de uiterste zorg is besteed aanvaarden de auteurs, Brunel Legal BV en het Bosschap, geen enkele aansprakelijkheid voor de gevolgen van onvolledigheid of onjuistheid van deze brochure.

© Het Bosschap, bedrijfschap voor bos en natuur

Derde, herziene druk, oktober 2010, 1500 ex.

Foto's: Het Bosschap, Hans van den Bos, Fedor Gassner, Auke Holwerda, Hans Kokx, Ruben Smit en Joke Winkelman

Vormgeving: HolwerdaDeWit, Den Haag

Druk: MediaCenter, Rotterdam

Inleiding

Aanleiding

In welke gevallen kunt u, als eigenaar van bos of natuur, geconfronteerd worden met schadeclaims van bijvoorbeeld bezoekers aan uw terrein en wat is daarin uw positie?

Kunt u al van te voren uw bedrijfsvoering aanpassen om claims te voorkomen? Deze vragen zijn actueel nu slachtoffers steeds claimbewuster worden en steeds vaker hun schade trachten te verhalen. In deze brochure gaat het Bosschap op deze vragen in.

Brochure met uitgebreidere rapportage

De brochure biedt vuistregels en een denkrichting, maar voor een betere grip op de materie wordt de lezer verwezen naar het onderliggende rapport. Ook individuele gevallen gaan de inhoud van deze brochure meestal te boven. Daarvoor dient contact te worden opgenomen met een gespecialiseerde jurist. Het in 2010 geactualiseerde rapport is onder de naam “De aansprakelijkheid van eigenaren van bos en natuur” via www.boschap.nl als download beschikbaar. Het rapport gaat in op de juridische aspecten van aansprakelijkheid en bevat verwijzingen naar relevante jurisprudentie, wetsartikelen en literatuur.

Lezerspubliek

Deze brochure is in de eerste plaats opgesteld voor eigenaren en beheerders van bos en natuur (particulieren, organisaties, natuurlijke personen, rechtspersonen). Ook voor bosaanemers is de inhoud van deze brochure relevant, met name de kopjes ‘werkzaamheden in bos en natuur’ en ‘werkgevers-aansprakelijkheid’.

Waar gaat deze brochure op in?

De brochure geeft eerst uitleg over de begrippen aansprakelijkheid en zorgplicht. Vervolgens kunt u de situatie in uw terrein inventariseren op aansprakelijkheidsrisico's aan de hand van een checklist. Hieruit kunt u tevens afleiden welke praktische maatregelen u moet nemen om het aansprakelijkheidsrisico te verminderen. Aan het einde van de brochure wordt ingegaan op de rol die verzekeringen spelen bij schadeclaims. Tot slot wordt een handvat geboden voor het geval u toch met een concrete schadeclaim wordt geconfronteerd.

Aansprakelijkheid

Soorten aansprakelijkheid

Bezoekers van een bos- of natuurgebied kunnen op verschillende manieren schade ondervinden. Voorbeelden zijn vallende takken, trappende Schotse Hooglanders en instortende speeltoestellen. Wanneer een slachtoffer zijn schade vergoed wil krijgen, zal hij daarvoor iemand aansprakelijk moeten stellen. In het Burgerlijk Wetboek is bepaald wie in welke situatie aansprakelijk is voor andermans schade. In grote lijnen zijn er twee “soorten” aansprakelijkheid: de schuldaansprakelijkheid, ook wel onrechtmatige daad genoemd, en diverse risicoaansprakelijkheden.

Schuld- en risicoaansprakelijkheid

Er is sprake van schuldaansprakelijkheid wanneer men zich niet aan een wettelijke verplichting heeft gehouden en derden daardoor schade ondervinden. Het kan daarbij ook gaan om een verplichting die in het ongeschreven recht in het leven is geroepen. Onrechtmatig of onzorgvuldig handelen dus, of ten onrechte bepaald handelen achterwege laten.

Een risicoaansprakelijkheid houdt in dat men aansprakelijk is voor de schade die een ander lijdt zonder dat er sprake is van schuld of verwijt. Zo is bijvoorbeeld de eigenaar van een opstal aansprakelijk als door een gebrek daarvan, bijvoorbeeld door een vallende dakpan, een ander schade lijdt.

▶ Eigenaren van bos en natuur hebben een ‘zorgplicht’ om schade aan derden en daarmee schuld- of risicoaansprakelijkheid te voorkomen.

Bewijslast

Voor de bewijslast is het onderscheid tussen schuld- en risicoaansprakelijkheid van belang. Bij schuldaansprakelijkheid dient het slachtoffer het bewijs te leveren van zijn schade en het causale verband aan te tonen. Bij risicoaansprakelijkheid ligt de bewijslast van het tegendeel bij de aangesproken partij.

Aansprakelijkheid en zorgplicht per geval bekeken

► Takken, bomen, houtopstand

Zorgplicht = degelijke inspectie en onderhoud

Op de eigenaar rust een zorgplicht: hij dient zijn bomen te onderhouden, en deze daarnaast regelmatig en systematisch te controleren op uitwendig zichtbare gebreken. In beginsel volstaat uitwendige inspectie, tenzij er aanleiding is om ook tot inwendige inspectie over te gaan. Op dat moment ontstaat een onderzoekplicht. Acute gevaren dienen zo snel mogelijk opgelost te worden. Inspectie dient met enige regelmaat plaats te vinden. Ook moet er systeem in de inspectie zitten: een helder plan van aanpak en een schriftelijke vastlegging van de resultaten is daarbij als bewijslast bij een eventuele aansprakelijkheid onontbeerlijk.

- De eigenaar van de grond waarin een boom groeit, is eigenaar van die boom, en heeft een zorgplicht (inspectie, onderzoek, onderhoud) ten aanzien van die boom.

Hoe degelijk?

Als maatstaf voor de omvang van de zorgplicht kan worden genomen dat er evenredigheid is tussen de kosten van inspectie en onderhoud in verhouding tot de kans op schade: hoe kleiner de kans op schade (verder afgelegen en sporadisch bewandelde paden of houtopstanden), des te geringer de eisen aan inspectie en onderhoud.

De zorgplicht is daarmee het intensiefste voor bomen die langs openbare wegen of op andere drukbezochte plekken, zoals langs fiets- en wandelpaden en op parkeerterreinen en campings staan. De kans op schade is daar immers groter.

- Als algemeen uitgangspunt zou voor inspectie en onderhoud van bomen een keer per twee jaar genomen kunnen worden. Maar waar de kans op schade groot is, verdient het aanbeveling controle en onderhoud van bomen (minimaal) jaarlijks uitvoeren.

Kostenaspect

Bij de beoordeling van de frequentie van de boominspectie kijkt de rechter of de kosten van inspectie en daaruit voortvloeiend onderhoud in balans zijn met de kans op schade. Ook wordt meegewogen wie de eigenaar is: onnauwkeurige inspectie en gebrekkig onderhoud worden een “deskundige” eigenaar,

zoals een gemeente, eerder aangerekend dan een particulier. Maar dat ontslaat een particulier niet van zijn zorgplicht.

▶ Alleen wanneer de boomeigenaar kan aantonen dat hij aan zijn zorgplicht heeft voldaan, zal hij doorgaans niet aansprakelijk worden gehouden indien er toch schade optreedt.

Overmacht

Een beroep op ‘overmacht’ (door bijvoorbeeld schade na zware storm, ijzel of overmatige sneeuwval) geeft zelden vrijspraak van aansprakelijkheid wanneer niet aan de gebruikelijke zorgplicht is voldaan.

▶ **Boomwortels**

Op andermans terrein

De eigenaar van een boom is niet aansprakelijk voor schade die doorschietende wortels aanrichten op andermans terrein, bijvoorbeeld aan funderingen, kabels en leidingen. Degene die hinder ondervindt mag deze wortels zelf kappen om schade te beperken.

Fietspaden en trottoirs

Gebruikers van fietspaden en trottoirs moeten kunnen vertrouwen op een normaal gebruik zonder bijzondere oplettendheid van de kant van de gebruiker.

▶ Voor fietspaden en trottoirs gelden voor boomwortels strenge onderhoud- en inspectieverplichtingen.

Bos- en wandelpaden

Op bos- en wandelpaden gelden voor boomwortels weinig of geen verplichtingen tot inspectie en onderhoud. Natuur en groei van boomwortels hebben hier in principe de vrije loop. Gebruikers, zoals wandelaars en mountainbikers, moeten zelf rekening houden met oneffenheden.

Een aansprakelijkheidsrisico treedt alleen op wanneer situaties ontstaan die bij normaal gedrag of gebruik van de weg een verhoogd gevaar voor de gebruiker meebrengen.

▶ Wegen

Wat is een weg?

Op grond van de Wegenwet zijn alle wegen en paden die verhard of semi-verhard zijn als “weg” aan te merken. Onverharde wegen, zoals bos- of zandpaden, vallen buiten deze definitie. Het wegfundament en de weguitrusting (vanrail, borden, verkeersregulerende objecten zoals vluchtheuvels) horen bij de openbare weg, maar bomen niet.

Openbare en niet-openbare weg

Bij een “weg” is het onderscheid in openbare weg en niet-openbare weg van belang.

Openbare wegen zijn wegen die in eigendom zijn bij Rijk, Provincie of gemeente, maar ook wegen in eigendom van particulieren kunnen in bepaalde gevallen openbaar zijn. Wat een openbare weg is blijkt uit de gemeentelijke wegenlegger, waarin ook is vastgelegd op wie de onderhoudsverplichting rust. Overige wegen zijn niet-openbare wegen.

▶ Voor inspectie en onderhoud van bomen langs alle wegen (openbare, niet-openbare, verhard, onverhard) blijft de eigenaar van de betreffende bomen verantwoordelijk.

(Semi-)verharde weg = risicoaansprakelijkheid

Wanneer een openbare weg niet in een aanvaardbare staat verkeert is de onderhoudsplichtige aansprakelijk voor de schade.

Rijk, provincies en gemeenten, en (particuliere) eigenaren die onderhoudsplichtig zijn volgens de wegenlegger, dienen de wegen die zij onderhouden daarom regelmatig te “schouwen”. Voor niet-openbare wegen geldt dat onderhoudsplicht en daarmee de risicoaansprakelijkheid altijd ligt bij de eigenaar van de weg, tenzij de onderhoudsplicht aan een ander is overgedragen.

Onverharde wegen = zorgplicht

Voor wegen of paden zonder enige verharding geldt geen risicoaansprakelijkheid maar een zorgplicht. De aansprakelijkheid zal beoordeeld worden aan de hand van de concrete omstandigheden van het geval, zoals bijvoorbeeld het aantal te verwachten gebruikers van de weg en de aanwezigheid van waarschuwborden voor bepaalde gevaren.

Vreemde voorwerpen op de weg

Voor zowel openbare, niet-openbare wegen als onverharde wegen geldt: vreemde voorwerpen op de weg die een gevaar voor de weggebruiker opleveren, waaronder olie, auto-onderdelen of takken, behoren in beginsel niet tot de verantwoordelijkheid van de wegbeheerder (onderhoudsplichtige), tenzij deze ervan op de hoogte is en niet ingrijpt. Er is dan sprake van een schuldaansprakelijkheid. Daarom moet de onderhoudsplichtige de weg geregeld inspecteren.

Voor schade veroorzaakt door het voorwerp blijft overigens de eigenaar van dit voorwerp aansprakelijk, tenzij aan de zorgplicht is voldaan.

- ▶ De eigenaar/beheerder van een boom kan aansprakelijk zijn voor schade ontstaan door een op de weg gevallen of vallende tak indien niet aan de zorgplicht is voldaan.

► **Recht op overpad**

Erfdienstbaarheid

Het recht van overpad is een erfdienstbaarheid: een last waarmee een onroerende zaak (het dienende erf) ten behoeve van een andere onroerende zaak (het heersende erf) is bezwaard. De erfdienstbaarheid bestaat in beginsel in een verplichting om te dulden of niet te doen.

Een terreineigenaar zal dan ook overpad over zijn terrein (het dienende erf) naar bijvoorbeeld een camping (het heersende erf) moeten dulden.

Verplichting tot onderhoud

De erfdienstbaarheid kan een verplichting tot onderhoud van het dienende erf of van gebouwen, werken of beplantingen die zich geheel of gedeeltelijk daarop bevinden inhouden. De inhoud van een erfdienstbaarheid en de wijze van uitoefening daarvan wordt bepaald door de akte van vestiging van de erfdienstbaarheid.

Geen akte van vestiging

Ontbreken in de akte van vestiging bijvoorbeeld de regels betreffende het bomenonderhoud, dan bepaalt de plaatselijke gewoonte de inhoud van de erfdienstbaarheid. Is een erfdienstbaarheid te goeder trouw geruime tijd zonder tegenspraak op een bepaalde wijze uitgeoefend, dan is in geval van twijfel deze wijze van uitoefening beslissend.

► Gevaren en calamiteiten

Bijzondere zorgplicht bij gevaar of calamiteit

Brand, veenbroei, vallende takken, storm, ijzel, overmatige sneeuwval

Voor bos en natuurterreinen geldt een bijzondere zorgplicht wanneer te verwachten is dat het publiek een terrein zal betreden waar een bepaald (tijdelijk) gevaar is dat voor het publiek al dan niet kenbaar is. Dit geldt niet alleen voor opengestelde terreinen, maar ook voor struinnatuur, en zelfs voor afgesloten terreinen.

- Iedere terreineigenaar moet bij dreigend gevaar het terrein duidelijk met waarschuwings- of verbodsborden markeren of met hekken afsluiten.

Bron: Stichting Erkend Groen

Waarschuwingsplicht

Indien een terreineigenaar weet dat er gevaar bestaat in verband met een bepaalde calamiteit in zijn terrein en hij verwacht dat het publiek het betreffende terrein zal betreden, dan dient hij het publiek voor dit gevaar te waarschuwen (zorgplicht).

Wanneer de waarschuwing geen gedragsverandering bij het publiek teweegbrengt, moeten andere maatregelen worden getroffen (toegangsverbod, fysieke afsluiting).

Concrete waarschuwing of verbod

Een waarschuwing voor een bepaald gevaar dient voldoende concreet te zijn. De waarschuwing is pas afdoende wanneer het publiek zijn gedrag hierop afstemt.

Wanneer het publiek zijn gedrag niet wijzigt is de terreineigenaar verplicht tot het treffen van nadere maatregelen indien er sprake is van een groot gevaar op (ernstige) schade. Een bordje met daarop “Betreden op eigen risico” of “Verboden te betreden” is niet voldoende. Ook wanneer een verbodsbord niet de gewenste uitwerking heeft moet er fysieke afsluiting plaatsvinden met bijvoorbeeld hekken of slagbomen.

Bij het beoordelen van de aansprakelijkheid wordt betrokken in hoeverre de schade voorzienbaar is en in hoeverre het bezwaarlijk is om maatregelen te nemen. Bij schade zal vaak sprake zijn van gedeeltelijke eigen schuld.

▶ Bij gevaar moet een bord met waarschuwing of verbod altijd aangeven welk gevaar te verwachten is: “Pas op, letsel mogelijk door vallende takken.” Een afbeelding kan de situatie verder verduidelijken.

Brand

Ook indien er sprake is van (groot) brandgevaar (na te gaan bij de brandweer in uw veiligheidsregio) dient de terreineigenaar het publiek voor brandgevaar te waarschuwen (zorgplicht).

Andere maatregelen bij brand

In Nederland ontraadt de brandweer het plaatsen van waarschuwborden omdat dit pyromaan gedrag in de hand zou kunnen werken. Daardoor lijkt het waarschuwen in het kader van de zorgplicht geen goede maatregel. De zorgplicht verplicht terreineigenaren immers om gevaar voor het publiek zoveel mogelijk te beperken terwijl een concreet waarschuwbord het gevaar voor het publiek juist (b)lijkt te vergroten. In dat geval zijn terreineigenaren gehouden om in plaats van een concrete waarschuwing andere, doeltreffender maatregelen te treffen, zoals het plaatsen van een kenbaar toegangsverbod of een fysieke afsluiting. De terreineigenaar behoudt namelijk zijn zorgplicht en blijft aansprakelijk.

▶ Bij calamiteiten, waaronder (groot) brandgevaar, moet middels concrete waarschuwborden gewaarschuwd worden. Indien dit niet helpt, volgt een (tijdelijk) toegangsverbod en/of fysieke afsluiting.

Rechtspraak

Over aansprakelijkheid voor schade ten gevolge van bosbrand is geen rechtspraak bekend. Onder welke omstandigheden boseigenaren precies aansprakelijk zijn voor schade als gevolg van bosbrand is dan ook niet met stelligheid te zeggen. Voor het beleid van brandverzekeraars op dit vlak dient u uw schadeverzekeraar te raadplegen.

▶ Het verdient aanbeveling om samen met de brandweer de risico's op bos- en natuurbrand in uw terrein te inventariseren en preventieve maatregelen te nemen. Zie 10-puntenplan risicobeheersing bos- en natuur op www.boschap.nl onder downloads.

Bezoekers onderling

In beginsel zijn bezoekers zelf verantwoordelijk voor hun gedrag jegens elkaar. Voor wat betreft de inrichting van een terrein geldt wel een zorgplicht voor de eigenaar. Zo kan het aanleggen van een intensief gebruikte mountainbikeroute die een uitgezette wandelroute kruist onzorgvuldig zijn wanneer de kans op botsingen daardoor wordt vergroot.

► Giftige planten

Een giftige tak of struik die overhangt naar een naburig perceel kan voor onrechtmatige hinder zorgen en levert dus schuld aansprakelijkheid op als bijvoorbeeld dieren er van kunnen eten. Dit is het geval wanneer de eigenaar van die tak of struik op de hoogte is, of had moeten zijn, van de schadelijke effecten ervan.

► Onkruid

Het nalaten om onkruid te bestrijden kan onder omstandigheden onrechtmatig zijn ten aanzien van omwonenden die daar hinder van ondervinden (zie ook distelverordening). De eigenaar dient ook alert te zijn op de aanwezigheid van giftige kruiden (zoals Sint Jakobskruid) in natuurproducten die van zijn land afkomstig zijn, zoals hooi.

Wie het gevaar van een bepaalde plant niet kent of behoort te kennen, hoeft geen bijzondere voorzichtigheid in acht te nemen. Naarmate een terreineigenaar professioneler is en meer hectares onder zich heeft, mag meer van hem verwacht worden in de sfeer van kennis van planten en dieren.

► Dieren

Dieren met eigenaar

Hieronder vallen huisdieren, vee, dieren die binnen een afrastering of omheining worden gehouden, kinderboerderijdieren, uitgeschaard vee. Op de bezitter van deze dieren rust een risicoaansprakelijkheid. De eigenaar heeft een zorgplicht en moet dus voorkomen dat zich schade (door uitbreken, bijten, trappen) voordoet.

Bij de beoordeling van aansprakelijkheid speelt het eigen gedrag van de benadeelde partij een rol. Niettemin wordt het verweer dat de deelnemer bewust een risico nam (bijvoorbeeld wanneer hij dieren bedreigt of lastig valt) met terughoudendheid toegepast.

Bij inscharing van vee blijft de risicoaansprakelijkheid op de uitschaarder rusten, tenzij in- en uitschaarder anders zijn overeengekomen.

Wilde of verwilderde dieren

Voor schade toegebracht door dieren zonder eigenaar (zoals reeën, wilde zwijnen, vogels, insecten) geldt geen risicoaansprakelijkheid (maar zie onder Werkgeversaansprakelijkheid - beroepsziekten).

Toch kan een terreineigenaar aansprakelijk zijn voor schade door dieren in zijn terrein als er sprake is van het veronachtzamen van de zorgplicht. Er is dan sprake van schuldaansprakelijkheid. Dit doet zich bijvoorbeeld voor bij de verplichting tot het handhaven of bereiken van een redelijke wildstand door een jachthouder. Ook geldt dit bij het optreden van plagen of ziekten (zoals eikenprocessierups, met de bacterie *Borrelia burgdoferi* besmette teken) in een terrein waardoor mensen overlast kunnen ondervinden of ziek kunnen worden en waarvoor afdoende gewaarschuwd dient te worden (zie ook het volgende punt). Over eventuele tegemoetkomingen van het Faunafonds bij schade kunnen de diverse Faunabeheereenheden meer informatie verschaffen.

Plagen en ziekten = waarschuwen

Het is verstandig om voor plagen (van bijvoorbeeld eikenprocessierups) een draaiboek voor bestrijding en voorlichting klaar te hebben liggen en bij een plaag uit te voeren, zodat aan de vereiste zorgplicht wordt voldaan.

Blijkt uit onderzoek dat uw terrein een grotere populatie met de bacterie *Borrelia burgdoferi* besmette teken herbergt dan gemiddeld, en bent u van dat onderzoek op de hoogte, dan

vereist de zorgplicht dat u bezoekers daarvoor waarschuwt. Ook het waarschuwen voor de aanwezigheid van vee of van een enkel agressief exemplaar in een terrein maakt onderdeel uit van de zorgplicht.

Het vermelden van mogelijke maatregelen ter voorkoming van schade kan het risico van aansprakelijkheid wegnemen.

- ▶ Bij ingeschaard vee, agressieve dieren, plaagdieren en de aanwezigheid van grote aantallen besmette teken dient u waarschuwingsborden te plaatsen met daarop de aanwezigheid en de aard van het gevaar.

▶ **Bos en natuur als speelbos of recreatiepark**

Opstallen

Gebouwen, loodsen, schuren en werken die duurzaam met de grond zijn verbonden, zoals speeltoestellen, picknicktafels, informatiepanelen, klimtorens, klimbomen, uitkijktorens, hekwerken, wildroosters, slagbomen, trimtoestellen, kunstwerken.

Bos en natuur ontwikkelen zich steeds meer naar plaatsen waar bezoekers zich al dan niet middels exploitatie vermaken in speelbossen en speelplaatsen. Voor de eigenaar van bos en natuur brengt deze ontwikkeling risicoaansprakelijkheid met zich mee, namelijk daar waar opstallen niet voldoen aan de eisen die men er in redelijkheid aan kan stellen.

- ▶ Voor opstallen geldt een zorgplicht, bestaande uit verantwoorde plaatsing, regelmatige inspectie, deugdelijk onderhoud en informatie over juist gebruik.

Recreatiepark

Ook bij exploitatie door derden in een deel van uw terrein blijft de terreineigenaar aansprakelijk voor eventuele schade. Denk hierbij ook aan karting of motorraces op uw terrein.

- ▶ Controleer de exploitant tijdig op door hem genomen veiligheidsmaatregelen.

▶ Werkzaamheden in bos en natuur

Uitbestede werkzaamheden

In de praktijk zullen anderen vaak werkzaamheden uitvoeren in uw terrein. Denk aan onderhoudsmedewerkers, opzichters, bosaannemers, blessers en vrijwilligers. Indien zij ondergeschikt, dat wil zeggen in dienstbetrekking tot de terreineigenaar staan, dan is de terreineigenaar aansprakelijk voor schade aan derden die ontstaat door een fout tijdens die werkzaamheden. Ook vrijwilligers vallen hieronder.

Wanneer een bedrijf wordt ingeschakeld draagt de inhurende terreineigenaar (opdrachtgever) in het algemeen het aansprakelijkheidsrisico voor fouten die tijdens de werkzaamheden worden gemaakt. Degene die feitelijk de werkzaamheden verricht is daarbij gehouden om voldoende veiligheidsmaatregelen te nemen: het plaatsen van afzettingen, verkeersborden, tijdelijke stoplichten, waarschuwborden, hekken sluiten, gereedschap opruimen etc.

- ▶ Spreek van te voren met de aannemer door hoe de veiligheid van bezoekers tijdens de werkzaamheden wordt gegarandeerd. Dit geldt ook ten aanzien van het omgaan met flora en fauna (zie hieronder).

Flora en faunawet - gedragscodes

Bij het uitvoeren van regulier terreinonderhoud is voor activiteiten die schadelijk kunnen zijn voor beschermde planten en dieren een ontheffing voor de Flora- en faunawet nodig.

Wanneer wordt gewerkt volgens een door de minister goedgekeurde gedragscode, waaronder de Gedragscode bosbeheer en de Gedragscode natuur (zie www.bosschap.nl onder downloads), geldt een vrijstelling van bepaalde verbodsbepalingen uit de Flora en faunawet. Hierbij geldt altijd dat de

werkzaamheden op de minst belastende manier moeten plaatsvinden.

Checklist gedragscodes

Bij gebruikmaking van de Gedragscode bosbeheer en Gedragscode natuurbeheer worden de werkzaamheden alsmede de te beschermen soorten en elementen vastgelegd in een Checklist met bijbehorende kaarten en inventarisatielijsten. De Checklist wordt door opdrachtgever (beheerder) en aannemer ondertekend. Eventueel kan een afwijkingsrapport worden opgesteld.

- ▶ Het wordt beide ondertekenaars aanbevolen de Checklist minimaal twee jaar te bewaren, teneinde ook op termijn aan te kunnen tonen dat zorgvuldig is gehandeld.

Werkgeversaansprakelijkheid

Arbeidsverhouding

De arbeidsverhouding tussen werkgever en werknemer kan civielrechtelijk zijn (tussen particulieren - burgers, bedrijven, organisaties - onderling) en publiekrechtelijk (tussen overheid en particulieren - ambtenaren) zijn. In deze brochure wordt ingegaan op de civielrechtelijke werkgeversaansprakelijkheid.

Risico-inventarisatie en maatregelen

Werkgevers dienen steeds al datgene te doen dat redelijkerwijs nodig is om te voorkomen dat werknemers tijdens het uitoefenen van werkzaamheden schade lijden. Bij het nakomen van de zorgplicht hoort een afdoende risicoinventarisatie en het nemen van maatregelen of het geven van duidelijke aanwijzingen om te voorkomen dat de vastgestelde risico's tot schade leiden. Daarbij speelt het naleven van de Arbowet, van andere publiekrechtelijke regelingen betreffende arbeidsomstandigheden, en bijvoorbeeld de CAO Bos en Natuur een belangrijke rol. Werkgeversaansprakelijkheid is ook van toepassing wanneer een ongeval zich feitelijk buiten werktijd maar wel op de werkvloer voordoet, maar niet tijdens woon-werkverkeer. Zie www.boschap.nl onder downloads voor een risicoinventarisatie en evaluatie (RI&E) over de risico's voor de veiligheid en gezondheid van uw werknemers op de werkplek.

De zorgplicht gaat ver

De werkgever moet er rekening mee houden dat de werknemer niet altijd voldoende voorzichtig is. De werkgever kan alleen bij opzet of bewuste roekeloosheid van de werknemer aan zijn aansprakelijkheid ontkomen.

De zorgplicht gaat echter niet zover dat de werkgever behoort te waarschuwen voor gevaren van algemene bekendheid, of die zijn verbonden met de privésituatie, of die niet specifiek zijn verbonden aan het opgedragen werk ("huis, tuin- en keukensituaties"). Een uitzondering hierop wordt gevormd door uitzonderlijke omstandigheden waarvan de werkgever op de hoogte is. De werkgever dient dan op grond van goed werkgeverschap maatregelen te nemen.

Vrijwilligers, stagiaires, ZFP-ers

Onder werknemers worden ook diegenen verstaan die niet op grond van een arbeidsovereenkomst voor de werknemer voor branche-eigen werkzaamheden werkzaam zijn, zoals uitzendkrachten, stagiaires, vrijwilligers en ZFP-ers. Ook voor hen geldt

de eerder omschreven zorgplicht. In het geval van ZZP-ers is het daarbij tevens van belang of de opdrachtgever (“werkgever”) feitelijk betrokken was bij en zeggenschap had over de uitvoering van deze werkzaamheden.

Inzet medewerkers of vrijwilligers bij brand

Een terreineigenaar zet tijdens een brand in zijn terrein een medewerker of vrijwilliger in als gids op een brandweervoertuig. De terreineigenaar dient dan vooraf de risico's te onderzoeken, en (via de brandweer) voor adequate training, instructies, beschermingskleding te zorgen. De brandweer heeft een requirantenverzekering (ongevallenverzekering) die burgers verzekert die door de brandweer een taak aangewezen krijgen ten tijde van een calamiteit. Het verdient aanbeveling te checken of het betreffende brandweerkorps over een dergelijke verzekering beschikt. Het gidsen zelf dient altijd te gebeuren in volledige afstemming met en onder supervisie van de betrokken brandweercommandant. Dit laatste geldt ook voor alle andere werkzaamheden die bij het blussen van een brand actueel zijn.

Goed werkgeverschap

Goed werkgeverschap speelt in het schemergebied tussen werk en privé, zoals tijdens teambuildingsactiviteiten en bedrijfsuitjes. Daarbij geleden schade ontstaat niet “in de uitoefening van werkzaamheden”. Wanneer de werknemer verplicht was of zich verplicht voelde aan die activiteiten deel te nemen, vallen de activiteiten tot het werk. Bij niet-verplichte deelname wordt van de werkgever verwacht dat hij zich gedraagt als een goed werkgever. Ook dan is de zorgplicht van toepassing en kan alleen opzet of bewuste roekeloosheid aan de werknemer worden tegengeworpen.

Schapenteek (*Ixodes ricinus*), van links naar rechts: larve, nimf, vrouwtje, mannetje

Verkeersongevallen tijdens werktijd

Onder omstandigheden kan de werkgever aansprakelijk zijn voor door de werknemer geleden schade veroorzaakt door verkeersongevallen tijdens werktijd. Ook hier geldt goed werkgeverschap. De werkgever dient een behoorlijke verzekering af te sluiten voor werknemers waarvan de werkzaamheden er toe kunnen leiden dat zij als bestuurder van een motorvoertuig betrokken raken bij een ongeval. Bij gebruik van de eigen auto mag de werkgever de werknemer financieel in staat stellen om zorg te dragen voor een dergelijke verzekering.

Ongevallenrapportage

Het verdient aanbeveling om altijd een ongevallenrapportage op te stellen teneinde te kunnen aantonen dat de werkgever heeft voldaan aan zijn zorgplicht.

Werkgevers zijn verplicht om ernstige arbeidsongevallen binnen 24 uur te melden aan de Arbeidsinspectie, die daarna een onderzoek kan instellen.

Beroepsziekten

Werkgevers kunnen aansprakelijk gesteld worden wanneer een werknemer ten gevolge van zijn werkzaamheden een beroepsziekte oploopt. Van een beroepsziekte wordt gesproken als een aandoening het gevolg is van een belasting die overwegend tijdens het werk heeft plaatsgevonden. Voorbeelden zijn asbest, RSI, lawaaidoofheid en burn out. Sinds 29 oktober 2009 is ook de ziekte van Lyme een beroepsziekte.

De werkgever dient het oplopen van een beroepsziekte te voorkomen door ervoor te zorgen dat de werknemer zo veilig mogelijk werkt. Dit kan door een actief preventiebeleid: door het uitvoeren van een risico-inventarisatie, het aanbieden van beschermingsmiddelen, het houden van toezicht, door (preventief) onderzoek van de werknemer en snelle diagnostisering, door communicatie, en door controle van naleving en bij niet-naleven sanctionering.

Schadevergoeding

Wanneer de werkgever in zijn zorgplicht tekort is geschoten, volgt volledige schadevergoeding aan de werknemer. Bij opzet of bewuste roekeloosheid bestaat geen verplichting tot vergoeding van de schade aan de werknemer. Maar bij beroepsziekten wordt meer en meer de weg van de proportionele aansprakelijkheid gevolgd.

Verzekering tegen aansprakelijkheid

Soorten verzekeringen

Rond het thema aansprakelijkheid zijn vier typen verzekeringen van belang:

- **Schadeverzekering** – dekt schade ten gevolge van brand, storm, etc. die u of uw bedrijf lijdt. Deze verzekering wordt aangeboden door de Onderlinge Bossenverzekering.
- **Aansprakelijkheidsverzekering (wettelijke en bedrijfsaansprakelijkheidsverzekering)** – dekt schade die derden lijden en waarvoor u(w) bedrijf aansprakelijk is/bent.
- **Rechtsbijstandsverzekering** – dekt inschakeling van een deskundige bij het afhandelen van een claim.
- **Wegam-verzekering** – dekt de werkgeversaansprakelijkheid op grond van goed werkgeverschap wanneer deze op de bedrijfsaansprakelijkheidsverzekering is uitgesloten of wanneer er niets over is bepaald.

▶ Aansprakelijkheidsverzekeringen zijn maatwerk, waarbij de voorwaarden zijn afgestemd op de specifieke situatie in uw terrein. Schakel bij het afsluiten van een aansprakelijkheidsverzekering daarom altijd een deskundige in.

Aansprakelijkheid leidt tot betalen van schade

In de eerste hoofdstukken van deze brochure is beschreven in welke gevallen een terreineigenaar aansprakelijk is voor schade. Dit noemt men “wettelijke aansprakelijkheid”, onderverdeeld in schuld- en risicoaansprakelijkheid. Degene die aansprakelijk is, dient de geleden schade te vergoeden. Aangezien een schadevergoeding hoog kan oplopen, is een aansprakelijkheidsverzekering die deze schade dekt te overwegen.

Aansprakelijkheidsverzekering = toch zorgplicht

Let wel: wanneer een verzekering wordt afgesloten betekent dit niet dat u niet meer aan de zorgplicht hoeft te voldoen.

Ook de verzekering verwacht van u dat u zich in beginsel aan alle regels houdt en zich als een zorgvuldig terreineigenaar gedraagt. Mocht er echter toch een keer iets gebeuren waarvoor u wettelijk aansprakelijk bent, of gebeurt er iets waarvoor u risicoaansprakelijk bent, dan keert de verzekeraar uit, mits:

- het incident onder de polisvoorwaarden valt;
- u zich aan de (eventuele) nadere voorwaarden heeft gehouden die de verzekering aan u stelt;

- geen premieachterstand bestaat;
- de schade boven het (eventuele) eigen risico uitkomt en;
- de schade tijdig bij de verzekeraar is gemeld.

Voorwaarden bepalend

De voorwaarden in de individuele verzekeringspolis zijn altijd bepalend! Lees dus goed de polisvoorwaarden, vraag bij twijfel een gesprek aan bij uw verzekering aan de hand waarvan u duidelijker in beeld krijgt wanneer uw verzekering uitkeert en wat er van u verwacht wordt. Deze brochure is een prima richtsnoer voor zo'n gesprek.

Hulp bij eventuele rechtsgang

Een verzekering afsluiten heeft voorts als voordeel dat u niet zelf een (juridische) discussie hoeft te voeren over de aansprakelijkheid. Vaak is nog wel de belangrijkste overweging om een aansprakelijkheidsverzekering af te sluiten: het feit dat u een brief waarin u aansprakelijk wordt gesteld linea recta naar uw verzekering door kunt sturen met het verzoek deze in behandeling te nemen.

 **Attentie schaapskudde:
Honden aan de lijn!**

In het kader van het beheer van de heide is er momenteel een schaapskudde met herder en schaaaphond op de heideterreinen aanwezig. De schapen zorgen ervoor dat er geen bomen of gras op de heide gaat groeien. De schapen grazen in een kudde en zijn kwetsbaar voor loslopende honden.

Daarom is er tijdelijk in deze gedeelten een honden aan de lijn zone ingesteld.

Wilt u daarom vanaf hier uw hond aan de lijn houden?

namens het team Staatsbosbeheer Heuvelrug-Noord

boswachter Tineke Harlaar
heeft u nog vragen?
telefoonnummer 035-5416512

Checklist aansprakelijkheidsrisico

Inschatten aansprakelijkheidsrisico

Met behulp van onderstaande checklist kunt u uw eigen situatie inschatten op aansprakelijkheidsrisico's en, waar nodig, maatregelen nemen. Het voorkomen van ongelukken is immers beter dan het ontvangen van een schadeclaim.

Bij het opstellen van deze checklist is getracht zoveel mogelijk situaties op te nemen, maar de werkelijkheid is zo gevarieerd dat volledigheid niet mogelijk is. Ook is de houdbaarheid ervan niet onbeperkt. Wetgeving en jurisprudentie zijn immers constant in ontwikkeling. Nogmaals zij erop gewezen dat de checklist is opgesteld naar de stand van de wetgeving en rechtspraak per 1 juli 2010.

► Takken, bomen, houtopstand

- Regulier inspectieprogramma aanwezig?
- Voldoet inspectieprogramma aan de zorgplicht?
- Resultaten inspectie op schrift gezet?
- Nader onderzoek waar nodig geregeld?
- Zichtbare gebreken tijdig verholpen?
- Regulier onderhoudsschema vastgesteld?
- Voorzien in extra controle na calamiteiten zoals storm of ijzel?
- Laaghangende takken over fiets en wandelpaden verwijderd?
- Gevaar of hinder van takken/bomen voor burens aangepakt?

► Boomwortels

Fietspaden, trottoirs

- Zie onder Takken, bomen, houtopstand

► Wegen

Openbare en vrij toegankelijke weg

- Schouwschema aanwezig?
- Gebreken (voorwerpen, olie, takken) snel te verwijderen of te herstellen na melding?

Onverharde en eigen weg

- Zie onder openbare en vrij toegankelijke wegen, maar minder intensief

Alle wegen en paden – bijzonder risico

- Goed zichtbare, voldoende concrete waarschuwing op logische plek?
- Bezoekersstromen om te leiden?
- Indien waarschuwing niet afdoende, fysieke maatregel(en) zoals afsluiting voor handen?

► Gevaren en calamiteiten

Inrichting

- Aparte paden voor verschillende soorten recreanten
- Kruisen soorten recreatie zich?

Denk aan mountainbikers, wandelaars, ruiters.

Bijzondere risico's

Bij niet-opengestelde terreinen, opengestelde terreinen, struinnatuur, wegen en paden

- Duidelijk zichtbare waarschuwsborden voor het concrete gevaar geplaatst (bij ingang terrein, op speelplaats, bij plek met gevaar).
- Betredingsverbod duidelijk aangegeven met borden?
- Waarschuwing-, verbodsborden nog aanwezig, leesbaar, actueel?
- Andere maatregelen beschikbaar als waarschuwing of verbod geen gedragsverandering geeft (zoals fysieke afsluiting van het terrein)?

Bijzondere omstandigheden van tijdelijke aard

IJzel, overmatige sneeuwval, storm¹, brandgevaar²

- Tijdig waarschuwen, zie onder Bijzondere risico's
- Inschakelen lokale media bij waarschuwen nuttig?
- 10-puntenplan risicobeheersing bos- en natuurbrand uitgevoerd?⁴

► Giftige planten, onkruid

- Hinder of schade voor burens door giftige/schadelijke planten? Wetenschap brengt verplichting tot ingrijpen met zich mee.
- Handelen conform verordening (zoals distelverordening).
- Schadebestrijding en zorgplicht ten aanzien van schade aan naburige landbouwgewassen geregeld?

► Dieren

Bij vee, grote grazers³

- Publiek op de hoogte van de aanwezigheid van vee of grote grazers?
- Instructies aanwezig voor gedrag van publiek zichtbaar aanwezig? Denk aan aaien, voeren, lawaai maken, honden, afstand, etc.
- Bijzondere omstandigheden aanwezig (zoals een agressief exemplaar)? Publiek hiervoor specifiek waarschuwen.
- Afrastering afdoende? Bijvoorbeeld zelfsluitend.
- Afrastering in goede staat?

Plagen, overlast, ziekten (zoals eikenprocessierups, ziekte van Lyme⁴)

- Draaiboek voor plaag beschikbaar?
- Publiek gewaarschuwd?
- Bezoekers gewaarschuwd bij hoger risico dan normaal om ziekte van Lyme op te lopen?

► Opstallen

Gebouwen, schuren, loodsen; speeltoestellen, picknicktafels, informatiepanelen, klimtorens, klimbomen, uitkijktorens, hekwerken, wildroosters, slagbomen, trimtoestellen, in de grond verankerde kunstwerken

- Inventarisatie opstallen beschikbaar?
- Opstallen adequaat onderhouden? Bouwkundige staat, weersinvloeden (denk ook aan gladheid door mosgroei).
- Voorzien in periode inspectie en tijdig onderhoud en reparatie?
- Speeltoestellen gecertificeerd?
- Verankering in de grond in orde?
- Bij mogelijk gevaar of specifiek gebruik: concrete waarschuwingen, gebruiksinstructies op logische plek? Zijn deze niet afdoende, dan fysieke maatregel vereist.

► Speelbos, recreatiepark

Kart, motorraces

- Voldoende concrete waarschuwing over gebruik en gevaar op goed zichtbare plek? Zijn deze niet afdoende, dan fysieke maatregel vereist.
- Exploitant gecontroleerd op genomen veiligheidsmaatregelen?

► **Werkzaamheden in bos en natuur**

- Garantie veiligheid bezoekers doorgesproken met aannemer?
- Bij gebruik gedragscode: checklist met kaarten en inventarisatielijsten opgesteld?
- Checklist gedragscode door opdrachtgever (terreineigenaar, beheerder) en aannemer ondertekend?
- Zo nodig: afwijkingsrapport op checklist opgesteld?
- Checklist en afwijkingsrapport minimaal twee jaar bewaard?

► **Werkgeversaansprakelijkheid**

Civielrechtelijk

- Risico-inventarisatie en evaluatie (RI&E) opgesteld en uitgevoerd?
- Relevante verzekeringen afgesloten? Raadpleeg een verzekeringsdeskundige.
- Ernstige arbeidsongevallen binnen 24 uur aan Arbeidsinspectie gemeld?
- Afdoende maatregelen ter voorkoming van beroepsziekten (asbest, RSI, lawaaidoofheid, burn out, ziekte van Lyme) genomen?

► **Aansprakelijkheidsverzekeringen**

- Verzekeringsdeskundige ingeschakeld?
- Schadeverzekering, aansprakelijkheidsverzekering, rechtsbijstandsverzekering afgesloten?
- Werkgeversaansprakelijkheid goed werkgeverschap geregeld (Wegam-verzekering)?
- Aan verzekeringsvoorwaarden en tijdige premiebetaling voldaan?

Meer informatie

Te downloaden via www.boschap.nl onder downloads, tenzij anders vermeld.

- 1 Draaiboek storm, Bosschap
- 2 Praktijkadvies en bijbehorend 10-puntenplan Risicobeheersing bos- en natuurbrand, Bosschap
- 3 Rapport "Grote Grazers, aanvaardbare risico's" (2006), Stichting Ark (www.ark.eu)
- 4 Brochure Ziekte van Lyme, Bosschap

Zorgplicht in trefwoorden

“Ken uw terrein”

Wat leeft er, wat groeit er, welke gebouwen en andere opstallen zijn aanwezig?

Het vastleggen van de staat van het terrein op foto's kan de bewijslast ten goede komen. Dit geldt ook voor verslaglegging van inspectie, onderhoud en genomen maatregelen.

“Weten = waarschuwen”

Er kunnen zich altijd bijzondere situaties voordoen die gevaar kunnen opleveren voor het publiek. Als eigenaar of beheerder dient u het publiek daarvoor tijdig te waarschuwen.

“Waarschuwing moet concreet zijn”

Een waarschuwing moet voldoende concreet en afschrikwekkend zijn en moet in ieder geval het concrete gevaar noemen en de gevolgen daarvan. Een bordje met “betreden met gevaar voor eigen leven” is dus niet voldoende, het bordje moet ook het gevaar zelf noemen. Helpt het bord niet, dan moeten andere afdoende maatregelen worden genomen (zoals fysieke afsluiting).

Protocollen

► Een schadeclaim... en dan?

Mocht het toch komen tot een schadeclaim, dan kunnen onderstaande protocollen u verder helpen. Er zijn twee situaties denkbaar: er is wel, of er is geen verzekering afgesloten voor wettelijke aansprakelijkheid. In beide gevallen zal de zaak waarschijnlijk beginnen met een brief waarin u aansprakelijk wordt gesteld voor schade die de eiser heeft geleden tijdens een bezoek aan uw terrein.

► Protocol wél verzekering afgesloten

Algemeen

De polisvoorwaarden zijn bepalend. Het is van belang om er zeker van te zijn welke aansprakelijkheden verzekerd zijn en onder welke voorwaarden. De polisvoorwaarden kunnen de verzekeringnemer bijvoorbeeld verplichten tot het verrichten van deugdelijk onderhoud of een boomcontroleprogramma. Vaak wordt een eigen risico gehanteerd. Ook dient een schade binnen een bepaalde termijn bij de verzekeraar te worden gemeld.

Doen

- Check verzekeringspolis: is wettelijke aansprakelijkheid verzekerd?
- Check of alle risico's (zie checklist) onder de dekking vallen.
- Check de meldingstermijn die de verzekering hanteert en meld de zaak zo spoedig mogelijk aan bij de verzekering.
- Zijn relevante wijzigingen in uw situatie aan de verzekeraar doorgegeven?
- Voldoet u nog steeds aan de eventuele voorwaarden die de verzekeraar stelt, bijvoorbeeld voor wat betreft onderhoud aan de verzekerde objecten?
- Voorzie de verzekeraar (desgevraagd) van relevante informatie.

Niet doen

- Tegenover het slachtoffer uitspraken doen over de aansprakelijkheid en/of schadevergoeding wanneer de zaak nog onder de verzekeraar is.
- Betalingsachterstand in de premie laten ontstaan.

► Protocol geen verzekering afgesloten

Doen

- Neem direct contact op met het slachtoffer, dan wel zijn vertegenwoordiger.
- Vraag zoveel mogelijk informatie aan de gedupeerde over plaats, datum en toedracht van het ongeval; indien van belang: de weersomstandigheden (vraag eventueel het KNMI); naam, telefoonnummer, verklaring van getuigen; omvang van de schade (vraag bewijsstukken, zoals offerte van reparatie).
- Verzamel eigen informatie: foto's, verslagen van boomcontroles, onderhoud, etc.
- Bij geringe materiële schade (zoals reparatie van een fiets): publieksvriendelijkheid en uitstraling kunnen een overweging zijn om geen juridische discussie te starten en de schade uit te betalen.
- Bij schade van grotere omvang: roep hulp in van een rechtshulpverlener, vakbond, advocaat, belangenvereniging. Hier zijn doorgaans kosten aan verbonden.
- Bij ernstige schade en/of blijvend lichamelijk letsel: schakel deskundige (juridische) hulp in!
- Algemeen: snelle en persoonlijke reactie naar een slachtoffer haalt soms de angel uit de kwestie; toegeven van de eigen fout, indien van toepassing, samen met oprechte wens tot verbetering, zonder in te gaan op de aansprakelijkheid.
- Een deskundige op aansprakelijkheidsgebied zal onder andere beoordelen of: de claim niet is verjaard; er sprake is van "eigen schuld" aan de zijde van het slachtoffer waardoor de schadevergoeding soms met een bepaald percentage verlaagd kan worden); u de schade op een ander kunt verhalen; het slachtoffer er in is geslaagd voldoende bewijs te leveren van het verband tussen een incident en zijn schade, en slachtoffer heeft voldaan aan de schadebeperkingsplicht.
- Bij het afronden van een zaak buiten rechte waarin een schadebetaling aan de orde is zal een rechtshulpverlener altijd adviseren om slechts tegen finale kwijting uit te betalen; de zaak kan daarmee definitief gesloten worden.
- Beroep u eventueel op "eigen schuld". Bij windkracht 11 in het bos wandelen, handelen in strijd met uitdrukkelijke waarschuwing, of onverstandig gedrag in nabijheid van dieren zijn op zijn minst omstandigheden die de hoogte van de schadevergoeding kunnen doen verminderen.

Het Bosschap behartigt de
gezamenlijke, overkoepelende
belangen van beheerders en
aannemers in bos en natuur.

In het Bosschap werken
samen de bos- en natuur-
eigenaren verenigd in de NVBE
(terreinbeherende natuur-
beschermingsorganisaties,
particulieren, gemeenten en
andere overheden, Staatsbos-
beheer), de aannemers van
boswerk verenigd in de AVIH,
en de werknemers in de
bosbouw vertegenwoordigd
door CNV Vakmensen en
FNV Bondgenoten.

postbus 65
3970 AB Driebergen

Princenhof Park 9
3972 NG Driebergen

t: 030-6930130
f: 030-6933621

algemeen@bosschap.nl
www.bosschap.nl

bosschap
bedrijfschap voor bos en natuur